

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2017/3

yıl: 8 cilt: VIII sayı: 18

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2017/3 Cilt/Volume: VIII Sayı/Number: 18
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO** Host Research Database veri indeksi tarafından izlenmekte,
ASOS, İSAM, Akademik Dizin ve **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Yrd. Doç. Dr. A. Yasin TOMAKİN - Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yasin TOMAKİN

Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ

Yrd. Doç. Dr. Muammer ARANGÜL

Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Öğr. Gör. Enes VELİ

Redaksiyon / Redaction

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Aralık 2017 / December 2017

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Bu Sayının Hakemleri / Academic Referees of This Issue

Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Prof. Dr. Abdürrezzak TEK, Uludağ Ü.
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Marmara Ü.
Prof. Dr. Nurettin TURGAY, Dicle Ü.
Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK, Ağrı İbrahim Çeçen Ü.
Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ, FSM Ü.
Doç. Dr. Enver ARPA, Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ, Şırnak Ü.
Doç. Dr. İbrahim PAÇACI, Aksaray Ü.
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK, Harran Ü.
Doç. Dr. Murat SULA, Karadeniz Teknik Ü.
Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN, Yıldırım Beyazıt Ü.
Doç. Dr. Mustafa ŞENTÜRK, Trakya Ü.
Doç. Dr. Yahya SUZAN, Dicle Ü.
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taha İMAMOĞLU, Trakya Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet AKBAŞ, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Beşir ÇELİK, Hakkari Ü.
Yrd. Doç. Dr. Emin CENGİZ, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN, Bingöl Ü.

Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZÇELİK, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Fuat KARABULUT, Atatürk Ü.
Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN, Dicle Ü.
Yrd. Doç. Dr. Harun YILMAZ, Marmara Ü.
Yrd. Doç. Dr. Hüseyfe ÇEKER, Necmettin Erbakan Ü.
Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. M. Fatih DUMAN, Akdeniz Ü.
Yrd. Doç. Dr. M. Şükrü ÖZKAN, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ, Hakkari Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM, Muş Alparslan Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zülfi CENNET, Bingöl Ü.
Yrd. Doç. Dr. Osman Nuri KARADAYI, Karadeniz Teknik Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Süleyman GÜR, Karadeniz Teknik Ü.
Yrd. Doç. Dr. Şükrü AYDIN, Batman Ü.
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Zeki TAN, Iğdır Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ercan ALKAN Marmara Ü.
Dr. Duran EKİZER, Ankara Ü.

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdülbaki GÜNEŞ, Yüzüncü Yıl Ü.
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN, İstanbul Ü.
Prof. Dr. Baki ADAM, Ankara Ü.
Prof. Dr. Bünyamin SOLMAZ, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR, Adıyaman Ü.
Prof. Dr. Harun YILDIZ, Samsun Ondokuz Mayıs Ü.
Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. İsmail TAŞ, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Mehmet Ali KIRMAN, Çukurova Ü.
Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL, Aksaray Ü.
Prof. Dr. Nihat YATKIN, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Nuh ARSLANTAŞ, Marmara Ü.
Prof. Dr. Ömer ÇELİK, Marmara Ü.
Prof. Dr. Seyit AVCI, Ömer Halisdemir Ü.
Prof. Dr. Şamil DAĞCI, Ankara Ü.
Doç. Dr. Abdülmecit İSLAMOĞLU, Ankara Ü.
Doç. Dr. Ali Osman KURT, Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Doç. Dr. Mehmet ÇIÇEK, Kocaeli Ü.

Arapça Qeltu Lehçesi Siirt Arapçası ('Arabî l-Welâyé)

M. Şefik GÖRGİN

Kocaeli: Özlem Ofset Matbaa, Birinci Basım, 2017, 254 s.

Tanıtın: Emin CENGİZ*

Resim-Grafik öğretmeni, grafik tasarımcısı ve araştırmacı yazar M. Şefik Görğın'nın *Arapça Qeltu Lehçesi Siirt Arapçası ('Arabî l- Welâyé)* adlı eseri, Siirt yöresinde konuşulan Arapçanın kendisine has yapısının tanıtımına ve bu dili yok olmaktan kurtarma çabasına dayalı bir çalışmadır. Köklü bir geçmişe ve zengin bir kültürel mirasa sahip olan Siirt ili ve çevresinde konuşulan bu dilin bir yazı dili bulunmamaktadır. Bu dil, köken olarak Arapça-ya dayanmakla birlikte asırlardır yoğun bir kültürel etkileşime uğradığı için ve nesilden nesile şifahi olarak aktarıldığı için giderek aslından uzaklaşmaktadır. Bu durum, günümüzde çok hızlı bir şekilde devam etmekte ve nesiller arasında iletişim kopukluğu yaşanmaktadır. Hatta üzülecek ifade etmek gerekirse Siirt Arapçasının konuşulduğu alanlar giderek darılırken, her geçen gün bu dil deforme olmakta ve yok olmanın eşiğine yaklaşmaktadır. M. Şefik Görğın, bir Siirtli olarak bu gidişata seyirci kalmak yerine, Siirt Arapçasını kurtarmak ve yaşatmak adına böyle bir çalışma ortaya koymuştur.

Yazar, öncelikle kendisine has bir yapısı bulunan Siirt Arapçasının muhafazasının sağlanması adına yazı diline dökülmesi gerektiğini düşünmüş ve bu dile uygun alfabe arayışına girmiştir. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz gibi Siirt Arapçası, uzun yıllar boyunca bölgede konuşulan Türkçe, Kürtçe ve Ermenice gibi dillerle yoğun bir etkileşim içerisinde olmuş ve bu dillerden pek çok kelime ve yapı almıştır. Bu nedenle Siirt Arapçası, zaman içerisinde çok zengin bir ses yapısı kazanmıştır. Bu dilin doğru ve eksiksiz bir şekilde yazıya aktarılabilmesi için fonetik yapısına en uygun alfabenin seçilmesi, tartışmasız bir zorunluluktur. Bu anlamda yazar, başlangıçta bu dili Latin alfabesi ile yazmaya çalıştığını ancak neticede tuhaf bir ürünün ortaya çıktığını ve kendi yazdıklarını kendisinin bile çözmekte zorlandığını ifade etmektedir. Bunun üzerine transkripsiyon sistemini uygulamaya başladığını belirten yazar, bu yöntemin de birtakım problemlere sebebiyet verdiğini ve sadece alanının uzmanlarına hitap ettiğini dile getirmektedir. Dolayısıyla tüm bu sorunları gidermek adına Latin harflerinden oluşan, transkripsiz ve herkesin anlayabileceği bir alfabe geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu alfabe, Türkçedeki 29 harfe birtakım harf ve işaretler ilave etmek suretiyle oluşturulmuştur (s. 14). Yazar, bu alfabeyi birer resimli örnekle kitabın sonunda ayrıca vermiştir (s. 252-254).

Eserin başında Arapçanın kökeni ve lehçeleri hakkında bilgi veren yazar, Anadolu platosunda konuşulan Qeltu lehçesinin Urfa, Diyarbakır, Mardin ve Siirt bölgelerinde yaygın olduğunu ve Mezopotamya Lehçesi olarak bilinen bu dilin aynı zamanda Irak Arapçası Lehçesinin bir devamı olarak kabul edildiğini anlatmaktadır (s. 16).

Yazar, Kuzey Mezopotamya Arapçası grubunda yer alan Qeltu lehçesini, konuşulduğu yöreleri temel alarak dört grupta toplamıştır (s. 17). Bunlar:

1. Mardin Grubu: Mardin, Kosa ve Mhallami, Azêx, Nusaybin ve Cizre.
2. Siirt Grubu: Bu lehçe Siirt, Tillo, Snép (Çatılı köyü), Firsef (Bağtepe köyü), Ha-

* Dr., Şırnak Ü. İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı A. B. D.
fatih-emin@hotmail.com

lenze (Siirt'e bağlı Dereyamaç mahallesi), Tòm (İkizbağlar köyü), Fëskén (Dolu-harman köyü), ve 'elenzók (Akyamaç köyü) yöresinde konuşulmaktadır.

3. Diyarbakır Grubu: Diyarbakır, Siverek, Çermik, Urfa.
4. Qozluk-Sason-Muş Grubu: Qozluk-Daragozé-Melefan, Sason, Muş.

Siirt Arapçasının giderek yok olmasından yakınan yazar, eskiden ülkemizde Türkçe dışındaki dillerin konuşulmasının engellendiğini, ancak günümüzde bunların aşıldığını, Türkçenin yanında bazı ulusal kanallarda Kürtçe ve Arapça yayınların yapıldığını ifade etmektedir. Ancak Arapça konuşan Siirtlilerin çoğunun standart (fasih) Arapça ile yayın yapan bu programları anlamadıkları için izlemeyi pek tercih etmediklerini dile getirmektedir. Diğer yandan yazar, Siirt dışında yaşayan Arapların büyük bir kısmının çocuklarına bu dili öğretmediklerinden söz etmektedir (s. 19).

Yazar, ağız şemasını çizerek Siirt Arapçası şivesinde kullanılan sesleri ve mahreç özelliklerini örneklerle geniş bir şekilde ele almıştır (s. 20-51). Bir Tillolu olan yazar, genellikle buranın ağız yapısına göre bir ses şeması ortaya koymuştur. Fakat Siirt'in merkezi ile İkizbağlar köyü gibi bu dilin konuşulduğu diğer yerlerde az da olsa bir takım seslerde farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin yazarın kaydettiği *Yeprêx, Seçêx, Merkez, Ğenêm, 'emêl, Cebêl, Welêt, Nekêt, Senêt, Qelêm...* (s. 29,43,44) gibi kelimelerin son hecelerinde bulunan "gevrek e" diye tabir edilen ê sesi, Siirt'in merkezi ile İkizbağlar köyü gibi yerlerde düz e sesiyle telaffuz edilir. Aynı şekilde *'Aqôl, yêñqol ve nêxsar* (akıl, taşıyor ve yeniliyoruz) gibi kelimelerin (s. 32,49,50) Siirt Arapçasında her yerde bu şekilde telaffuz edilmediğini Siirt'in merkezi ile İkizbağlar köyünde *'eqel, Yênkêl* ve *nêxsêr* şeklinde ince bir ses ile ifade edildiğini bilmekteyiz.

Yazar, Siirt Arapçasının dil yapısını genellikle Türkçe gramer formuna göre ele almıştır. Bu anlamda şahıs zamirlerinin ben, sen, o, biz, siz, onlar şeklinde taksim etmiş ve eril zamir için e, dişil zamir için d, kısaltmasını kullanmıştır (s. 53). Yazarın bu çabası, Siirt Arapçasının tespiti ve muhafazası adına son derece önemli olmakla birlikte, kökü Arapça olan bu dilin Türk dili grameri mantığına göre ele alınmasının doğuracağı problemlerin göz ardı edilmemesi gerektiği aşikardır. Örneğin Arapçada zamirler, muttasıl ve munfasıl şeklinde iki temel gruba ayrılıp ardından cümledeki irabına göre merfu, mansub veya mecrur şeklinde taksim edilmektedir. Yazar ise böyle bir gruplandırma yapmayıp zamirlerin ifade ettikleri manalardan yola çıkarak ismin -e hali, -i hali v.s. ayrımları yapmış ve konuya tamamen Türkçe gramer mantığına göre yaklaşmıştır. Aynı şekilde müellif, Arapçada marifelik (belirlilik) ifadesi olan "el" takısını Türk dili gramer mantığına göre ele almış, şemsi ve kameri harfleri ise lam harfinin kendisine dönüştüğü ve dönüşmediği şeklinde örnekendirerek açıklama yoluna gitmiştir (s. 61-64).

Yazar, Siirt Arapçasındaki kelimelerde cinsiyet ayrımı olduğunu ifade ettikten sonra kelimelerin sonlarına getirilen êt-ât ve in ekleriyle çoğul formlar elde edildiğini örneklerle izah etmiştir. Ancak burada da yazarın müzekkerlik-müenneslik, cem-i müzekker salim, cem-i müennes salim veya cem-i teksir gibi Arapça nahiv istilahlarını kullanmadığı anlaşılmaktadır (s. 69-77). Yazar, aykırı çoğul diye tabir ettiği *êbên ve mara* (çocuk ve kadın) kelimelerinin çoğullarının *ewlêt/ewlêd* ve *nêswen* şeklinde olduğunu ifade etmiştir (s. 77). Fakat *êbên* kelimesinin çoğulu *êbnin* olduğu gibi *ewlêd* kelimesi de *welêd* isminin çoğuludur.

Kelimelerin kök ve istikaklarını da ele alan müellif, genellikle harf sayılarına göre bir taksime gitmiştir (s. 77-89). Yazar, Siirt Arapçasında kullanılan sayıları cümle içerisindeki kullanımlarıyla birlikte ayrıntılı bir şekilde ele almıştır (s. 90-96). Siirt Arapçasında zamanı ifade etme yollarına da değinen müellif, bu hususta saatleri, haftanın günlerini, ay adlarını

ve yılın mevsimlerini örneklerle sunmuştur (s. 97-101). Yazar edatlar bölümünde; zaman ve mekân zarflarını, harf-i cerleri ve birtakım edatları toplu bir şekilde ele almıştır (s. 102-112). Bu bölümde istisna edatı olan *ğeyr* (başka/hariç) kelimesini bir edat olarak ele alan yazar (s. 106), bağlaçları anlatırken bu kelimeyi bağlaç olarak tekrar örneklendirmiştir (s. 114).

Zaman bakımından filleri; geçmiş zaman, şimdiki zaman ve emir kipi şeklinde üçer ayıran yazar, köklerine göre ise sekiz ana başlıkta toplamıştır (s. 125-157). Yazarın zamana göre yaptığı taksimatta gelecek zaman kipinin eksikliği dikkat çekerken, köklerine göre yaptığı gruplandırmada da Arapçanın gramer yapısından uzak bir sistem göze çarpmaktadır.

Yazar, sıfat-mevsuf uyumunu kastettiği “Niteleyen Cümlelerde Uyum” başlığı altında sıfat ile mevsufu arasında bulunan cinsiyet ve adet bakımından uyum ilişkisini örnekler üzerinde göstermektedir (s. 169-172). Bu anlamda yazar, yabancı kelimelerin çoğunun dışı kabul edildiğine de işaret etmektedir (s. 172). İsm-i tafdilî ise “artıklık ve üstünlük” şeklinde tanımlayan müellif, fasih Arapçada ism-i tafdil yapısı olan “ef’alu min” kalıbının min kısmıyla daha çok ilgilenmiş ve bu harfi cere dikkat çekmeye çalışmıştır (s. 173). Ancak üstünlük ifade eden kısmın “ef’alu” kalıbında gelen kelimelerin varlığı göz ardı edilmemelidir.

Fasih Arapçada ef’alu şurû’ diye bilinen başlama fiillerine de değinen müellif, bu konuda *baqa*, *bede*, *qâm*, *şel*, *îrôh* (kaldı, başladı, kalktı, aldı, gidiyor) fiillerini örneklerle anlatmıştır (s. 181-184). Yazar, bu hususta verdiği cümle örneklerinde söz konusu fiillerin hem mazi hem muzari formatlarını kullanması dikkat çekicidir.

Yazar, Siirt Arapçasındaki cümle çeşitlerini, geniş bir şekilde ele almış ve cümlenin öğelerini yine Türk dili gramer mantığına göre ortaya koymaya çalışmıştır (s. 185-209). Bu bölümde müellifin örnek olarak verdiği cümleler, Siirt Arapçasının günlük konuşma dilini yansıttığı gibi yöre halkının kültürel yapısı hakkında da fikir vermektedir. Ayrıca müellif, kitabın “kısa hikâyeler” bölümünde *Tabut*, *Tesbih* ve *Nasip* isimli üç kısa hikâyeyi okuyucuya sunmuştur (s. 211-248). Bu hikâyeleri Siirt Arapçasıyla yazmış ve Türkçe tercümelerini de vermiştir. Okuma yazma bilen ve yazarın geliştirmiş olduğu alfabeye aşina olan her Siirtli Arap bu hikâyeleri anlayabileceği kanaatindeyiz. Bu tür edebî denemeler, Siirt Arapçasının ve kültürel mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması adına son derece önemlidir.

Söz konusu çalışma Siirt Arapçasının mevcut yapısının tespiti, muhafazası ve gelecek kuşaklara aktarılması adına atılmış önemli bir adımdır. Bu tür girişimlerin Siirtli Araplarda büyük bir farkındalık yaratacağına ve alanın uzmanlarının dikkatlerini celbedip bundan sonraki çalışmalara önyak olacağına inanmaktayız. Ancak bu tür araştırmalarda bir alfabe birliğinin sağlanması şarttır. Ayrıca Siirt Arapçasının tespiti yapılırken, bu dilin konuşulduğu Siirt merkez, Rıstak bölgesinin tamamı gibi alanların tümünde bir saha araştırması yapmak gerekmektedir. Aksi takdirde çok dar alanda bile birtakım nüanslar gösteren bu dilin tam manasıyla ortaya konulması mümkün olmayacaktır. Yine Arapça kökenli bir dil olan Siirt lehçesinin Türk dili gramer mantığına göre değil Arapçanın yapısına ve terminolojisine uygun olan sarf ve nahiv ilmi çerçevesinde ele alınmalıdır. Tüm bunları yapabilmek için de Siirt Arapçasının yanında fasih Arapçaya, Türkçeye ve Kürtçeye hâkim olmak şarttır.